

مبانی تحقق جرائم زیست محیطی

دکتر ناصر قاسمی^۱

چکیده

به دنبال بررسی قوانین و مقررات زیست محیطی این نتیجه حاصل می‌گردد که، جرایم زیست محیطی با دو مبنای متفاوت به منصفه ظهور می‌رسند. گاه براساس ایجاد اشکال گوناگون آلودگی در اجزا و ابعاد مختلف زیست (و نیز اکو سیستم) به وقوع می‌پیوندند و گاه بر مبنای بروز انواع گوناگون تخریب و انهدام در این قلمرو می‌یابند، که در این میان تعداد گستره جرایم زیست محیطی ناشی از آلاینده‌گی‌ها به مراتب بیشتر از تخریب و انهدام می‌باشد. صرف نظر از آنکه مبنای دوگانه مزبور دارای مفاهیم و ویژگی‌های کلی مربوطه به خود می‌باشند، جرایمی که در زیر مجموعه آنها قرار دارند نیز به نوبه خود مفاهیم و خصوصیات خود را دارند که در هنگام تجزیه و تحلیل آن جرایم، بایستی به صورت جداگانه مورد ارزیابی قرار گیرند. در این مقاله، دومین مبنا مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

واژگان کلیدی:

محیط زیست، مبانی، تخریب، جرم زیست محیطی

۱- عضو هیات علمی دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری

۲. تخریب و انهدام محیط زیست

موضوع دیگری که در قلمرو مبانی تحقق جرایم زیست محیطی می‌بایست مورد بررسی قرار گیرد تخریب و انهدام محیط زیست است. به عبارت دیگر، گاهی یک جرم زیست محیطی به دلیل بروز آلودگی محقق می‌شود و زمان شکل‌گیری این جرم منوط به پیدایش تخریب و انهدام در عرصه محیط زیست خواهد بود.

هر چند دو مقوله آلودگی و تخریب اساس تحقق جرایم زیست محیطی را تشکیل می‌دهند و هر کدام به نوبه خویش می‌توانند آثار خطرناک و زیان‌باری به همراه داشته باشند؛ اما با در نظر گرفتن نقش انسان در بروز اختلالات در طبیعت و ارتکاب جرایم زیست محیطی از سوی وی، اصولاً گستردگی آلودگی محیط زیست و جرایم ناشی از آن در عرصه گوناگون محیط زیست اعم از طبیعی^۱ مصنوعی^۲ اجتماعی^۳ (جز در موارد خاص) بیشتر از تخریب و انهدام و جرایم وابسته به آن می‌باشد.

«تخریب» در لغت به معنای ویران کردن، خراب کردن و برهم زدن است و «انهدام» نیز به معنای ویران شدن، خراب گشتن، فرو افتادن و فرو ریختن و... است. به این ترتیب از بین رفتن منابع طبیعی^۴، آثار و بناها و مانند آن موضوع وقوع بخش دوم جرایم زیست محیطی را تشکیل می‌دهد که در ادامه به بررسی آن مبادرت خواهد شد.

۲-۱. مفهوم زیست محیطی تخریب و انهدام

هنگامی که آدمی خود را موجودی توانمند یافت و دانست که می‌تواند با استفاده از فکر و اندیشه‌اش بهره‌برداری‌های گوناگون و گسترده‌تری از طبیعت و امکانات موجود در آن بنماید، اقدامات مخرب خویش را آغاز نموده و در یک سیر صعودی همواره بر میزان و چگونگی این اقدامات نیز افزوده است.

۱- مقصود از محیط زیست طبیعی آن بخش از محیط زیست است که شامل قسمتی از فضای سطح کره‌زمین است که به دست انسان ساخته نشده و آدمی در به وجود آمدن آن نقشی ندارد. مانند کوه‌ها، جنگل‌ها، دریاها، رودخانه‌ها، حیات‌وحش...

۲- محیط زیست مصنوعی قسمتی از محیط زیست است که به وسیله بشر ساخته شده و شکل گرفته است و به دلیل آنکه پیدایش آن نتیجه نیروی خلاقیت و اندیشه آدمی است، به آن محیط «فرهنگ ساخت»، «زاینده تفکر» و «سپهر فنی» نیز گفته می‌شود و این موضوع خود شاخصی برای شناخت طرز تفکر و کیفیت و فرهنگ و تمدن یک جامعه خواهد بود خیابان، فرودگاه، مدرسه، خانه و کارخانه را می‌توان از اجرای این بخش از محیط زیست نام برد.

۳- منظور از محیط زیست اجتماعی، محیطی است که انسان‌ها در آن همراه با نهادهای اجتماعی که امور و نیازمندی‌های مختلف جامعه را سازمان می‌دهند، زندگی می‌کنند. در این بخش از محیط زیست انسان‌ها که با یکدیگر در ارتباط بوده و باهم سر و کار دارند، نقش اساسی را ایفا می‌نمایند. محیط زیست اجتماعی در برگیرنده خانواده، همسایگان، همکاران، عابران، فروشندگان، و سایر عناوین و روابط موجود شهری و روستایی به عبارتی دولت و ملت می‌باشد.

۴- منابع طبیعی آب و خاک و منابع تهدید شونده از جمله جنگل مرتفع، آبزیان و جانوران وحشی (بند الف ماده ۱ آیین‌نامه اجرایی بند الف ماده ۱۰۴ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی... مصوب ۱۳۸۰)

فرسایش خاک به ویژه در مناطق خشک و نیمه خشک جهان و نیز تخریب جنگل^۱ و سایر پوشش‌های گیاهی^۲ همراه با ایراد صدمات فراوان به حیات وحش و جانوران گوناگون با شدت ادامه یافت و محیط زیست به ویژه بخش طبیعی آن در کشورهای مختلف متحمل آسیب‌های جدی و گسترده‌ای گردید که نقطه اوج آن به قرن بیستم (به ویژه نیمه دوم آن) نسبت داده می‌شود که در آن بحران‌های زیست محیطی بسیار زیان‌بار و در مواردی نیز جبران‌ناپذیر روی داده است.

ایران یکی از کشورهایی است که این دگرگونی‌ها در طول زمان در آن پدید آمده است. فلات ایران در ایامی که جوامع گردآورنده گیاهان و شکارگر در آن به سر می‌بردند، محیطی آکنده از علف‌زارهای غنی، درخت‌زار و جنگل بود. با آغاز دوران نو سنگی و رواج زراعت و دامداری، پوشش گیاهی همواره با تغییرات قابل توجه روبه‌رو شده است.^۳ وجود نیازمندی مزبور یعنی بهره‌برداری‌های مطابق با خواست بشر برای دگرگونی وضعیت زیستی او عقب‌نشینی طبیعت و حیات وحش را به دنبال داشته است و این اقدامات گویای آغاز روند تخریب و انهدام محیط زیست است که تاکنون نیز استمرار یافته است.

به علاوه، بحران زیست محیطی پدیدآمده در قرن بیستم که در بسیاری از کشورها نمایان گردید، کشور ما را نیز بی‌نصیب نگذارد و ایران نیز به ره آورد ناگوار این بحران مبتلا گردید که در این رهگذر می‌توان از تخریب جنگل‌ها و مراتع^۴ در مناطق متعدد، تخریب و محدود شدن زیستگاه‌های حیات وحش، نابودی پاره‌ای از گونه‌های جانوری به وسیله شکار بی‌رویه^۵ و کشتار حیوانات و شکارگاه‌ها نام برد.

۱- جنگل عبارت است از زمین‌های وسیعی که از درختان انبوه و بسیار پوشیده باشد. و نیز گفته شده است که جنگل عبارت است از مجتمعی متشکل از عرصه هوایی و مرکب از موجودات از منشا نباتی (درخت، درختچه، نهال، علف و...) و حیوانی صرف‌نظر از درجه تکامل به نحوی که دست بشر در ایجاد و تکامل آن دخیل نبوده است (لایحه قانونی اصلاح لایحه قانونی واگذاری و احیای اراضی در حکومت اسلامی مصوب ۱۳۵۹)

۲- پوشش گیاهی عبارت است از هرگونه گیاهی که سطح خاک را پوشانده و آن را در مقابل فرسایش حفاظت می‌نماید (آیین نامه اجرایی قانون حفظ و تثبیت کناره و بستر رودخانه‌های مرزی مصوب ۱۳۶۳)

۳- ناصر قاسمی «حقوق کیفری محیط زیست» چاپ دوم، انتشارات جمال الحق، ۱۳۸۴، ص / ۳۰
 ۴- مرتع اعم از مشجر و غیر مشجر است. مقصود از مرتع مشجر مرتعی است که دارای درختان جنگلی خودرو می‌باشد. (با لحاظ حجم درختان آن در هر هکتار براساس موازین مربوطه) مرتع غیر مشجر زمینی است که دارای کوه و دامنه یا زمین مسطح که در فصل چرا پوششی از نباتات خودرو دارد، می‌باشند و با توجه به سابقه چرا در آن از نظر عرف مرتع شناخته شود. {برگرفته از بندهای ۹-۷ ماده (۱) قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع مصوب ۱۳۴۶ با اصلاحات بعدی}

۵- شکار عبارت است از تیراندازی به پستان‌داران و پرندگان و خزندگان وحشی با کشتن یا گرفتن یا تعقیب کردن آنها با هر کیفیت، وسیله و طریق. {ماده (۲) آیین نامه اجرایی قانون شکار و صید مصوب ۱۳۴۶}

انهدام مراتع و در نتیجه کاسته شدن باروری آنها و خشک کردن تالاب‌ها^۱ به انگیزه ایجاد زمین‌های کشاورزی و بسترسازی برای استقرار فعالیت‌های صنعتی بر دامنه تخریب محیط زیست افزوده است.

در رهگذر وقوع تخریب و انهدام محیط زیست، از بروز محدودیت‌های زیست محیطی که در بسیاری از نقاط جهان به وجود آمده است می‌توان نام برد. زمین‌های کشاورزی در موارد اندکی امکان فزونی و گسترده‌گی می‌یابند و قسمت زیادی از زمین‌های مزبور نیز حاصل‌خیز بودن خود را از دست داده‌اند و یا در شرف این وضعیت قرار دارند. علف‌زارها بیش از ظرفیتی که دارند مورد چریدن قرار گرفته‌اند و از منابع دریایی به ویژه ماهیان نیز به صورت بی‌رویه بهره‌برداری شده و می‌شود. به عبارتی، صید^۲ بی‌رویه عملی است که می‌تواند محیط زیست و اکوسیستم آبی موجود را با آسیب‌های فراوان مواجه سازد و امکان فراهم کردن غذای مستمر از این منابع را محدود نماید. تخریب و انهدام منابع طبیعی از یک سو محیط زیست طبیعی را با مشکل روبه‌رو می‌کند و از سوی دیگر، دوام و استمرار حیات بشر، حیوانات و گیاهان (اجزای جاندار اکوسیستم و محیط زیست) را به صورت جدی و گریزناپذیر به خطر می‌اندازد. تخریب و انهدام در قلمروی محیط زیست که به صورت احراق، اتلاف و مانند آن صورت می‌پذیرد گاه در مفهوم عام مورد توجه است و بخش‌های مختلفی از این قلمرو را در برمی‌گیرد و با عنوان کلی تخریب محیط زیست مطرح می‌گردد؛ و گاهی مفهوم خاص از آن مورد نظر می‌باشد که در این حالت از مصادیق و اجزای آن که به صورت‌های گوناگون مانند شکار، صید، تلف، آتش‌سوزی، ویرانی و... از بین رفته و یا می‌روند، سخنی به میان می‌آید. در این میان اجزای جاندار و غیر جاندار محیط یک به یک مطرح می‌شوند. شکار گونه‌های مختلف جانوری و صید آبزیان گوناگون اعم از جانوران اهلی و وحشی در قالب پستان‌داران، پرندگان، خزندگان و آبزیان^۳ (حمایت شده، غیر حمایت شده، زیانکار و...) مانند: گوزن زرد، بپر، یوزپلنگ، خرس سیاه، گورخر، آهو، مارال، دلفین‌ها، نهنگ‌ها، خفاش‌ها، بز وحشی، سمورها، سنجاب، گرگ، گورکن، گراز و... پلیکان خاکستری، قوی کوچک، دورنای سیبری، اردک سر سفید، بحری، بالابان و... تمساح ایرانی، بزوجه، افعی تکابی، افعی

۱- تالاب اعم است از مرداب، باتلاق، یا آب‌بندان طبیعی که سطح آن در حداکثر ارتفاع آب از پنج هکتار کمتر نباشد. {بند ج ماده (۱) قانون اراضی مستحدث و ساحلی مصوب ۱۳۵۴}

۲- صید عبارت است از کشتن یا گرفتن آبزیان قابل صید به هر کیفیت و وسیله و طریق یا تیراندازی به آنها {ماده (۳) آیین‌نامه اجرایی قانون شکار و صید مصوب ۱۳۴۶} بعلاوه، در تعریف این واژه آمده است که، عملیاتی است که به منظور خارج کردن آبزیان از محیط زیست طبیعی آنها صورت می‌گیرد. {بند (۸) ماده (۱) آیین‌نامه اجرایی قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۸}

۳- آبزیان: عبارت از کلیه موجودات زنده اعم از جانوری و گیاهی آب‌های شیرین، شور و لب شور دریا یا موجوداتی که مراحلی از چرخه زندگی (شامل کلیه مراحل رشد و نمو از قبیل تخم، لار و نوزادی و غیره) و یا مدت زیادی از عمر خود را در آب طی می‌کنند. {بند (۱) ماده (۱) آیین‌نامه اجرایی قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۸}

زنجانی، افعی دماوندی، انواع مارها و... ماهی آزاد، ماهی قزل آلا، کور ماهی (ماهی کورغار)، ماهیان آب شیرین و شور و آبهای داخلی و مصب رودخانه‌ها و ... در مناطق حفاظت شده^۱ و پناهگاه‌های حیات وحش^۲ که بدون پروانه و مجوز و بر خلاف موازین و مقررات قانونی صورت می‌پذیرد. به علاوه، بریدن و ریشه کن کردن نهال‌ها و درختان و سوزانیدن آنها، ریشه‌کن و بریدن خارها و بوته‌ها و نیز درختچه‌های بیابانی، کویری و کوهستانی در مناطق کویری و بیابانی، چرانیدن دام، آتش زدن نباتات در مزارع و باغات داخل یا مجاور جنگل، از بین بردن درختان، خارزنی، بوته کنی و تعلیف غیر مجاز در مناطق حفاظت شده و پناهگاه‌های حیات وحش، تجاوز و تخریب در مناطق مزبور، تخریب چشمه‌ها و آبشخور حیوانات در مناطق یاد شده، تعلیف و تخریب و نابود کردن رستنی‌ها در پارک‌های ملی^۳ و آثار طبیعی ملی^۴ و نیز انجام تخریب و تجاوز در این مناطق و... نمونه‌هایی از موارد تخریب و انهدام اجزای جاندار محیط زیست می‌باشد که صرف نظر از لحاظ آنها در موازین و مقررات قانونی ایران، در اکثریت غریب به اتفاق جوامع موجود جهان و مقررات قانونی آنها نیز مورد توجه قرار دارد.

هم چنین، می‌توان از ویران کردن و سوزانیدن عمارت‌ها، بناها، کارخانجات، انبارها، محل‌های مسکونی و به طور کلی اموال منقول و غیر منقول در اثر اقداماتی چون جنگ و درگیری‌های مسلحانه و استفاده از سلاح‌های مختلف مخرب و ویرانگر که در بسیاری از موارد با ورود صدمات جسمانی و نیز مرگ و میر فراوان انسان‌ها و جانوران و نابودی منابع طبیعی و پوشش‌های گیاهی همراه است، به عنوان تخریب و انهدام بخش‌های غیر جاندار محیط زیست (و البته توأم با جاندار) نام برد.

۱- منطقه حفاظت شده به محدوده‌ای از منابع طبیعی کشور اعم از جنگل و مرتع و دشت و آب و کوهستان اطلاق می‌شود که از لحاظ ضرورت حفظ و تکثیر نسل جانوران وحشی یا حفظ و احیای رستنی‌ها و وضع طبیعی آن دارای اهمیت خاصی بوده و تحت حفاظت قرار می‌گیرد.

۲- پناهگاه حیات وحش به محدوده‌ای از منابع طبیعی کشور اعم از جنگل و مرتع و بیشه‌های طبیعی و اراضی جنگلی و دشت و آب و کوهستان اطلاق می‌شود که دارای زیست‌گاه‌های طبیعی نمونه و شرایط اقلیمی خاص برای جانوران وحشی بوده و به منظور حفظ و یا احیا این زیست‌گاه‌ها تحت حفاظت قرار می‌گیرد. (بند (۵) و (۴) آیین‌نامه اجرایی قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب ۱۳۵۴ و اصلاحی ۱۳۷۴)

۳- پارک ملی به محدوده‌ای از منابع طبیعی کشور اعم از جنگل و مرتع و بیشه‌های طبیعی و اراضی جنگلی و دشت و آب و کوهستان اطلاق می‌شود که نمایان‌گر نمونه‌های برجسته‌ای از مظاهر طبیعی ایران باشد و به منظور حفظ همیشگی وضع زندگی و طبیعی آن و هم چنین ایجاد محیط مناسب برای تکثیر و پرورش جانوران وحشی و رشد رستنی‌ها در شرایط کاملاً طبیعی تحت حفاظت قرار می‌گیرد.

۴- آثار طبیعی ملی عبارت از پدیده‌های نمونه و نادر گیاهی یا حیوانی یا اشکال یا مناظر کم نظیر و کیفیات ویژه طبیعی زمین یا درختان کهن سال یادگار تاریخی می‌باشند که با منظور داشتن محدوده متناسبی تحت حفاظت قرار می‌گیرد. (بند‌های (۲) و (۳) آیین‌نامه اجرایی اخیرالذکر)

بنابراین، در ارتباط با موضوع تخریب و انهدام در مفهوم زیست محیطی آن می‌توان از مصادیقی چون شکار^۱ و صید^۲ غیر مجاز و بی‌رویه (نابودی حیات وحش^۳) جنگل‌زدایی^۴، بیابان‌زدایی^۵، انهدام اموال و اشیاء^۶، کویرزدایی^۷ و مانند آن نام برد.

۲-۲- مفهوم حقوقی تخریب و انهدام

همانگونه که در قسمت نخست و در رهگذر آلودگی محیط زیست نیز گفته شد، مفهوم حقوقی این عناوین با مفهوم تخصصی و زیست محیطی آن تفاوت ماهیتی ندارد؛ زیرا نگرش حقوقی و (قانونی) درباره تخریب و انهدام محیط زیست با بهره‌مندی از نگاه علمی و فنی حاصل شده است و دیدگاه‌ها، تعاریف و... تخصصی به قلمرو حقوقی (اعم از جزایی و غیر آن) وارد شده و در چهار چوب قوانین و مقررات جلوه‌گر شده‌اند.

از آنجایی که محور مباحث نگارش یافته، شناخت مبانی شکل‌گیری جرایم زیست محیطی می‌باشد؛ بنابراین مفهوم تخریب و مصادیقی از آن در قوانین و مقررات زیست محیطی مورد نظر که از ممنوع (جرم) بودن اینگونه رفتارها سخن گفته‌اند به صورت کوتاه مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

۲-۲-۱- مفهوم حقوقی

مفهوم حقوقی تخریب در قلمرو محیط زیست عبارت از: **دگرگونی‌های زیانباری است که در منابع طبیعی روی دهد به گونه‌ای که سبب شود تا تعادل موجود در طبیعت و نیز تنوع زیستی آن به مخاطره افتد.**

در ماده (۱) «آیین‌نامه اجرایی بند (ج) ماده (۱۰۴) قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۹ در تعریف واژه «تخریب» آمده است: **تخریب: منظور هرگونه تغییر در منابع طبیعی است که تعادل طبیعت و تنوع زیستی را به طور جدی در معرض خطر قرار دهد.**

۱- chase

۲- fowle

۳- Demolition of wildlife

۴- Deforestation

۵- Desertification

۶- Destruction of properties and things

۷- Desert Decation

به این ترتیب، هر گونه دگرگونی که تعادل و تنوع مزبور را در عرصه منابع طبیعی مختل سازد تخریب قلمداد می‌شود و این دگرگونی همان خرابی‌ها، ویرانی‌ها و نابودی عناصر و اجزای مختلف محیط زیست است که پیش از این مورد بررسی قرار گرفت.

۲-۲-۲- نمونه‌های تخریب و انهدام

صرف نظر از اصل پنجاهم قانون اساسی که آلودگی و تخریب غیرقابل جبران محیط زیست را ممنوع دانسته است، در قوانین و مقررات گوناگون به بیان مصادیق آن مبادرت شده است که در اینجا تنها به ذکر چند مورد از نمونه‌هایی که تخریب و انهدام محیط زیست و اجزای آن را ممنوع (جرم) دانسته است، بسنده می‌گردد.

۱- بیان ممنوعیت‌ها در آیین‌نامه اجرایی قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست

مواردی از این ممنوعیت‌ها که در آیین‌نامه یاد شده آمده است عبارتند از:

یک - ممنوع بودن تیراندازی و شکار در پارک‌های ملی (ماده ۷).

دو - ممنوع بودن تعلیف احشام، قطع اشجار، بوته‌کشی، تجاوز و تخریب محیط زیست و به طور کلی، هر رفتاری که سبب از بین رفتن رستنی‌ها و دگرگونی اکوسیستم در پارک‌های ملی و آثار طبیعی ملی گردد. (ماده ۸)

سه - ممنوع بودن قطع اشجار، بوته‌کشی، خارزنی، تجاوز و تخریب محیط زیست و به طور کلی هر عملی که باعث نابودی رستنی‌ها و دگرگونی اکوسیستم در پناه‌گاه‌های حیاط وحش و مناطق حفاظت شده گردد. (ماده ۱۱)

۲- بیان ممنوعیت‌ها در قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع پاره‌ای از

اقداماتی که در این قانون ممنوع اعلام شده است عبارتند از:

یک - ممنوع بودن ریشه‌کن کردن و بریدن خارها و بوته‌ها و درختچه‌های بیابانی و کویری و کوهستانی در مناطق کویری و بیابانی (ماده ۴۳)

دو - ممنوع بودن چرانیدن بز در جنگل‌ها، مراتع و مناطق تعیین شده (ماده ۴۴)

سه - ممنوع بودن آتش زدن نباتات در مزارع و باغات داخل یا مجاور جنگل، بدون اجازه و نظارت مامورین مربوطه (ماده ۴۵)

بنابراین، از بین بردن حیوانات و تخریب جنگل‌ها و مراتع و اراضی کشاورزی و نیز خرابی و ویرانی گسترده اموال به طور کلی و منابع طبیعی، به معنای تخریب محیط زیست است که مورد توجه قانون‌گذاران داخلی قرار گرفته است و از طریق تدوین و تصویب قوانین و مقررات مختلف حقوقی و کیفری به حمایت از محیط زیست و مقابله با مرتکبین تخریب و انهدام آن اقدام نموده‌اند، که در مقایسه با اقدامات بین‌المللی و تدوین مقررات در این عرصه قابل توجه است، اما

به نوبه خود دارای کاستی‌ها هستند که می‌بایست در جهت برطرف شدن آن اقدامات لازم را معمول دارند.

۲-۳- منابع تخریب و انهدام

به طور کلی برای تخریب و انهدام محیط زیست دو گونه منبع وجود دارد که عبارتند از:

۱- منابع طبیعی

۲- منابع انسانی

۱- منابع طبیعی

مقصود از منابع طبیعی تخریب محیط زیست مواردی است که: **بدون دخالت انسان در طبیعت ویرانی و انهدام روی دهد و انسان هیچ‌گونه نقشی در بروز آن نداشته باشد.** مانند وقوع زلزله، سیل و آتش‌سوزی‌های طبیعی که به دنبال آن خسارات فراوانی در طبیعت و محیط زیست بر جای خواهد ماند.

۲- منابع انسانی

این بخش از منابع تخریب، گویای دخالت ناروای انسان‌ها در محیط زیست است. دخالتی که قانون‌گذاران و مجریان را به انجام اقدامات ضروری واداشته است و اساساً موضوع نگرش حقوقی و قانونی به اقدامات مخرب محیط زیست و مقابله با آن نیز مربوط به تخریب با منبع انسانی آن است.

انسان و فعالیت‌های او مهم‌ترین عامل ایجاد و تغییرات اساسی در گستره بیوسفر و قلمرو عام اکوسیستم به شمار می‌رود؛ زیرا اوست که با تخریب کوه‌ها به دنبال کشف و استخراج معادن و بهره‌مندی از ذخایر آن برای ایجاد تحول در تمدن خویش و پردازش جلوه‌های نوین در این عرصه می‌باشد. آدمی است که مسیر رودخانه‌ها را تغییر داده و در کویرها و مناطق خشک به شهرسازی و احداث مراکز و پایگاه‌هایی با هدف‌های گوناگون پرداخته است، جنگل‌ها را سوزانده و ویران کرده است تا محلی برای سکونت و یا معبری برای تردد وسایل خود به وجود آورد و پاسخی برای نیازمندی‌های فزاینده خود به ویژه با توجه به جمعیت رو به رشد در جهان، فراهم کند؛ غافل از آن که زیان تخریب محیط زیست برای او و آیندگان به مراتب عمیق‌تر و گسترده‌تر از امکاناتی است که از این طریق فراهم گردد.

در ارتباط با این منبع است که مسایلی چون جنگ و کاربرد سلاح‌های گوناگون به ویژه شیمیایی، ایجاد حریق‌های عمدی و غیر عمدی، شکار و صید بی‌رویه و غیر مجاز و... مطرح

می‌گردد و مراجع و نهادهای ملی، فراملی و بین‌المللی را به انجام تلاش‌های لازمه ترغیب می‌نماید.

این موضوع تحت عنوان عوامل تخریب محیط زیست نیز مورد بررسی قرار گرفته است، که در این رهگذر عوامل انسانی مانند تبدیل بی‌رویه اراضی جنگلی به کشاورزی، قطع بی‌رویه درختان، گسترش مناطق مسکونی، احداث جاده‌ها و توسعه آنها، ایجاد حریق و... عوامل دامی مانند چرای زودرس دام در مراتع، چرای مفرط و زیادتر از ظرفیت و... عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مانند افزایش جمعیت، افزایش خواست‌ها و نیازها و... مورد ارزیابی واقع می‌شوند.

۲-۴- انواع تخریب:

تخریب و انهدام محیط زیست از نگاه‌های مختلف قابل طبقه‌بندی می‌باشد. بر یک مبنا می‌توان تخریب محیط زیست را به دو قسم محدود و گسترده طبقه‌بندی کرد و از جهت دیگر می‌توان آن را به دو بخش جبران‌پذیر (تجدیدشونده) و جبران‌ناپذیر (غیرقابل تجدید) تقسیم نمود و نیز می‌توان از حیث عناصر و اجزای محیط زیست، برای آن دو، گونه تخریب اجزای جاندار و نیز غیر جاندار ترسیم کرد.

بنابراین، روی هم رفته می‌توان انواع تخریب و انهدام محیط زیست را به صورت زیر عنوان کرد:

- ۱- تخریب محدود و جزایی در حد یک یا چند مورد مانند: شکار، صید حیوان، قطع درخت و...
- ۲- تخریب گسترده و فراگیر، در برگیرنده موارد متعدد و سطح وسیع مانند ویرانی مناطق مسکونی، صید تعداد زیادی از آبزیان، تخریب مناطق وسیع جنگلی و...
- ۳- تخریب جبران‌پذیر و تجدید شونده در گستره محدود مربوط به یک یا چند گونه گیاه یا حیوان و مانند آن.
- ۴- تخریب جبران‌ناپذیر و غیرقابل تجدید مانند تخریب لایه اوزون^۱.
- ۵- تخریب اجزای جاندار محیط مانند حیوانات و جانوران مختلف، جنگل و پوشش گیاهی و...
- ۶- تخریب اجزای غیر جاندار محیط مانند خاک، اموال منقول و...

نتیجه:

۱- Ozone Layer: لایه‌ای است که از ابتدای آفرینش وجود داشته است این لایه شکننده، آسیب‌پذیر و نامرئی مانند یک سپر مستحکم، موجودات زنده سطح زمین را از ره‌آوردهای مرگ آفرین تشعشعات ماورای بنفش پرتوهای کیهانی و خورشیدی محافظت می‌کند.

از مجموع بررسی‌های به عمل آورده نتایج ذیل حاصل می‌گردد.

- ۱- جرم زیست محیطی می‌تواند دارای منشاء طبیعی و یا تخریب و انهدام انسانی و یا توامان باشد و بدون وجود چنین منشاء یا منابعی وقوع چنین جرمی قابل تصور نیست.
- ۲- جرم مزبور دارای ابعاد، آثار و گستره متفاوت و متنوع است که در رهگذر اجزای گوناگون محیط زیست و نیز میزان، چگونگی و نوع اقدامات آلاینده و مخرب، تفاوت مزبور پدید می‌آید.

فهرست منابع:

- ۱- جی.تی.میلر، «زیستن در محیط زیست» مجید مخدوم، چاپ پنجم، تهران، انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
- ۲- مینو دبیری، «آلودگی محیط زیست»، چاپ اول، تهران، نشر اتحاد ۱۳۷۵.
- ۳- ناصر قاسمی، «حقوق کیفری محیط زیست»، چاپ دوم، تهران، انتشارات جمال الحق، ۱۳۸۴.

❖ لازم به یادآوری است که در نگارش این مقاله از قوانین و مقررات مختلف استفاده شده است.